

CEHOVI I BRATOVŠTINE U PODRAVINI KRAJEM SREDNJEGA I POČETKOM NOVOGA VIJEKA

GUILDS AND FRATERNITIES IN PODRAVINA IN THE LATE MIDDLE AGES AND AT DAWN OF THE NEW WORLD

Dr. Dragutin FELETAR

Geografski odsjek

Prirodoslovno-matematički fakultet

Zagreb, Hrvatska

Primljeno: 12. 5. 2003.

Prihvaćeno: 23. 5. 2003.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

This paper has two positive reviews

UDK/UDC 334.72 (497.5-3 Podravina) (091)

255 (497.5-3 Podravina) (091)

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Sažetak

U zadnjim stoljećima srednjega vijeka i na području sjeverozapadne Hrvatske formirana je mreža centralnih naselja - trgovišta (oppidum) i gradova (civitas). Ta centralna naselja pružala su središnje, prvenstveno trgovačke i obrtničke usluge široj okolici. Najvažniji grad od početaka je bio Varaždin, ali su veliko značenje imali i Koprivnica, Prelog, Čakovec i Legrad, te neka manja trgovišta (Ludbreg, Rasinja, Komarnica, Prodavić, Đurđevac, Gorbonog, Drnje itd.).

U članku se temeljito opisuje nastanak, razvoj i prostorni raspored srednjovjekovnih bratovština u koje su se, ponajviše u Varaždinu i Koprivnici, udruživali građani vezani uz crkvu i samostane, ali i obrtnici i trgovci. Najveći dio članka odnosi se na razradu osnivanja prvih obrtničkih cehova. Razrađeni su njihov ustroj, funkcije, razvitak te prostorni raspored u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Cehovi su od 16. do 19. stoljeća i na području Podravine dali osnovni ton gospodarskom i društvenom životu gradova i trgovišta.

Ključne riječi: Bratovština, ceh, centralno naselje, obrtnici, trgovci

Key words: guild, fraternities, guild regulations, centralism, craftsmen, artisans' functions, market-places, towns

Nastanak mreže gradova i trgovišta

U kasnom srednjem vijeku, a osobito od 13. do 15. stoljeća, sazreli su uvjeti za nastanak mreže gradova (civitas) i trgovišta (oppidum) i na području sjeverozapadne Hrvatske. Ti su gradovi i trgovišta zadobili centralne funkcije (trgovačke, obrtničke, vjerske, upravne i druge) zahvaljujući tomu što su bili sjedišta većih vlastelinstava, a u pravilu su bili locirani na križištima važnijih (karavanskih) puteva i na većim rijekama (Muri, Dravi, Bednji).

Za nastanak gradova i trgovišta važna je bila i politika carskih dvorova prema njima. Većina kraljeva svojim poveljama i politikom razvoja lokalne uprave nastojala je jačati gradove i trgovišta. Tako su dvoru osigurali znatne prihode, a i lakše su utirali puteve centralne vlasti u uzburkanim interesima većih i velikih vlastelinstava. Važno je bilo formirati sloj građana, dakle slobodnih ljudi koji su imali slobodu kretanja. Temeljem kraljevskih (i drugih) povlastica ti slobodnjaci formirali su samostalne gradske ili trgovišne jedinice nad kojima vlastelin najčešće nije imao izravnu vlast.

Da bi se stvorio sloj građana, valjalo je u podgrađa (suburbiume) pokraj vlastelinskih utvrda i kaštela naseliti seljake slobodnjake, a osobito ljude koji su poznavali neki zanat ili su se bavili trgovinom. Građani (hospites, cives, inhabitatores, populus)¹ regrutirali su se uglavnom iz dva izvora: (1) od kmetova koji su naučili neku vještinu (zanat), što je u našim krajevima išlo vrlo sporo, te (2) naseljavanjem tzv. kraljevskih gostiju ili hospitesa, uglavnom iz srednje Europe. Još je ugarski kralj Stjepan Sveti (998. - 1035.) u svojim zakonima pozvao hospitesa da dođu u gradove i trgovišta u Panonsku nizinu. To je, zapravo, postao važan poticaj nastanku mreže gradova i trgovišta.²

U taj se proces uključila i Hrvatska nakon stvaranja Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva (1102.). Jačanje mreže gradova i trgovišta te formiranje bratovština i kasnije cehova na području sjeverozapadne Hrvatske nastavljeno je osobito za kraljeva Andrije II. (1205. - 1235.), pa Ludovika I. Velikog (1342. - 1382.), Žigmunda Luksemburškog (1387. - 1437.), Matijaša Korvina (1458. - 1490.), Ladislava II. Jagelovića (1490. - 1516.) i Ludovika II. (1516. - 1526.). Razvoj cehova doživio je svoj vrhunac u vrijeme renesanse i posebice baroka (od 16. do 19. stoljeća), dakle u vrijeme vladavine Habsburgovaca (nakon 1527.).³

Nova mreža centralnih naselja dijelom je slijedila stare rimske, antičke lokacije. To se osobito odnosi na Ludbreg, koji je pod rimskim imenom Ioviae Botivo bilo glavno antičko naselje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.⁴ Prostorni raspored kasnosrednjovjekovnih gradova i ovdje je bio određen sigurnosnim razlozima, pa su utvrde tražile lokaciju na istaknutim kotama ili pak u močvarama uz rijeke. Razvoj gradova, pa i važnijih trgovišta, tijekom cijeloga kasnog srednjeg vijeka izravno su poticali i potpomagali hrvatsko-ugarski kraljevi. To su činili osobito davanjem raznih povlastica i slobodina gradovima i trgovištima, za što su najčešće izdavali i posebne kraljevske povelje.⁵

Najveće i najvažnije podgrađe (suburbium), koje je postalo snažan civitas (grad) i bilo opasano gradskim zidinama te imalo samostalnu gradsku upravu, razvio je **Varaždin**. Iz njega su zračile najjače centralne funkcije u široku gravitacijsku regiju. U gospodarskom smislu, najvažnije su bile upravo trgovačke i obrtničke funkcije. Dakako, tu je svoje sjedište, u utvrđenom kaštelu uz suburbium, imalo i veliko varaždinsko vlastelinstvo. I funkcioniranje središta vlastelinstva svojim je potrebama imalo pozitivan utjecaj na razvoj samostalnoga grada Varaždina. Tek nekoliko kilometara južnije srednjovjekovni kaštel u Gornjem Knegincu već od 12. stoljeća bio je čuvar puteva prema Varaždinu. Tu je jedno vrijeme bio zatočen i (kasniji) hrvatsko-ugarski kralj Andrija II., koji je već 1209. godine, kao prvomu gradu u sjevernoj Hrvatskoj, Varaždinu podario povelju slobodnoga kraljevskoga grada (Libera et regia civitatis Varasdinensis).⁶

Ovdje, zapadno od Podravine, bilo je važno još nekoliko trgovišta, koja su osobito u prvim stoljećima novoga vijeka znatno razvila i obrtnu funkciju. Važan oppidum nalazio se u **Varaždinskim**

¹ Budak Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Koprivnica - Zagreb 1994., str. 28

² Androić Mirko: Obrtnici i obrt kroz varaždinsku prošlost, rukopis, Državni arhiv Varaždin

³ Klaić Vjekoslav: Povijest Hrvata III., Zagreb 1911.

⁴ Vikić-Belančić Branka: Antičko nasljeđe Ludbrega, Radovi Zavoda HAZU 10 - 11, Varaždin 1998., str. 477 - 495; Tomičić Željko: Arheološka topografija i toponimija (Iovia-Botivo-Ludbreg), Ludbreg - umjetnička topografija, Zagreb 1997., str. 21 - 42

⁵ Feletar Dragutin: Podravina I., Koprivnica 1988., str. 45 - 75

⁶ Budak: Gradovi..., o.c., str. 42 - 52; Horvat Rudolf: Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.

Toplicama, ali i zapadnije u oppidumima **Remetinec** (pokraj Novoga Marofa), **Mađarevo**, **Bela**, **Ivanec**, **Kamenica**, **Petrijanec** i osobito **Vinica**. I u većini tih trgovišta postojali su zamci cehovskog organiziranja obrtnika, a u nekima su djelovali i dobro ustrojeni cehovi.⁷

Na razvoj mreže naseljenosti u Podravini utjecali su i drugi srednjovjekovni i ranovjekovni gradovi i trgovišta, koji su se nalazili južnije, sjevernije ili istočnije od nje. U tom kontekstu važan faktor bili su i civitasi i oppidumi u jugozapadnoj Mađarskoj. U mreži glavnih srednjovjekovnih (karavanskih) puteva posebno mjesto imali su **Križevci**, koji su povelju slobodnoga grada dobili već 1252. godine. Upravo Križevci su bili i sjedište površinom najveće srednjovjekovne županije u tadašnjoj velikoj Slavoniji (do provale Turaka). Tuda je, od Čazme, preko Kamengrada (Koprivnice) prema Stolnom Biogradu (Szekesfehervaru), vodio okrajak znamenite Kolomanove ili Velike ceste (Via magna).⁸

Ovdje, južno od Podravine, na Kalničkom i Bilogorskom prigorju, nalazilo se još nekoliko važnijih i manjih oppiduma. Vezana uz srednjovjekovne plemićke utvrde na Kalniku, razvila su se trgovačko-obrtnička podgrađa **Brezovica** pod Velikim Kalnikom i **Donja Rijeka** pod Malim Kalnikom. U vrevi plemićkih i turskih ratova ta su trgovišta posve nestala, baš kao i stari oppidum **Sv. Mihalj** (danas selo Miholec), zapadno od Križevaca. Blizu srednjovjekovne utvrde Topolovac na zapadnoj Bilogori razvila

⁷ Đurić Tomislav, Feletar Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1992.; Horvat Rudolf: Povijest trgovine, obrta i industrije Hrvatske, Zagreb 1994.

⁸ Budak Neven: Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 41-49; Bedenko Vladimir: Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993., str. 75-92

su se još dva trgovišta kojima danas više nema traga - Pošino Brdo (kod današnjeg sela Srijema) i **Sv. Križ** (kod današnjeg sela Velike).

Najvažnije trgovište u tom se kraju nalazilo nešto južnije - u **Rovišću**, koje je bilo vezano i uz Kolomanovu cestu. Nešto zapadnije od Rovišća značajan oppidum bila je još i **Cirkvena**.⁹ Utjecaj na razvoj Koprivnice, a osobito srednjovjekovnog Kamengrada, imao je, osobito u 14. i 15. stoljeću, pavlinski samostan u **Strezi** (danas selo Pavlin Kloštar). Taj je samostan jedno vrijeme u svojem posjedu držao i predij **Kameno** (Kamengrad ili Starigrad južno od Koprivnice).¹⁰

Mrežu gradova i trgovišta u jugozapadnom kutu Panonske nizine upotpunjavala su i središnja naselja sjeverno od Drave, ali i Mure - gdje je također živjelo uglavnom hrvatsko stanovništvo. U Međimurju je važno zrinsko sijelo **Čakovec**, koji je povelju slobodnog trgovišta dobio 1579. godine (Zrinski su upravljali Međimurjem od 1546. do 1671., odnosno 1691. godine). Za razvoj obrtničko-trgovačkih funkcija osobito je važno bilo trgovište **Prelog**, koje su 1264. godine osnovali upravo hospites (kraljevi gosti).¹¹ U "insuli murodravani" trgovišta su formirana i u **Kotoribi**, **Nedelišću**, **Štrigovi**, **Rackaniži** (danas naselje Raskrižje), **Središću** (danas Mursko Središće) i **Turnišću** (danas Podturen). Uz njih, naročito u vrijeme baroka, obrt i udruženja obrtnika razvijali su se i u još nekoliko većih sela - primjerice u **Donjoj Dubravi**, **Donjem Vidovcu** i **Goričanu**.¹²

S obzirom na to da granica prema Mađarskoj gotovo i nije postojala, na mrežu naseljenosti Podravine znatan utjecaj imali su gradovi i trgovišta koji su se nalazili sjeverno od Mure i Drave. Tu je najveću važnost imao grad **Kaniža** (Velika Kaniža, Nagykanisza). Trgovačko-obrtničke djelatnosti u tim civitasima i oppidumima djeluju i u vrijeme turske okupacije tijekom druge polovice 16. i 17. stoljeća. Još su važna trgovišta bila u **Bekšinu** (Bečehelju), **Semenju** i **Sepetneku**, a osobito ona uz Dravu, poput oppiduma **Gornji Zakanj**, **Donji Zakanj**, **Čurgov**, **Brežnica**, **Belavar**, **Valko** i posebice utvrda i trgovište **Bobovec** (Babocsa).¹³

Istočno od današnje Podravine nalazila se slavonska Virovitička županija, koja je u srednjem vijeku obuhvaćala malen prostor oko kraljevskoga grada **Virovitice** (Wereuce). Zapadno od Virovitice nalazio se veliki plemićki posjed Bukovica na kojem se razvilo trgovište **Donja Bukovica** (danas naselje Špišić Bukovica). Prema Dravi se još nalazilo trgovište **Buševac** (danas Bušetina).¹⁴

Središnje mjesto u mreži gradova i trgovišta u Podravini već u srednjem vijeku imala je **Koprivnica**.¹⁵ Njezine južne "obrambene kule", Kamengrada (danas Starigrad), doticala se Velika ili Kolomanova cesta, a upravo u Koprivnici križali su se (karavanski) putevi prema jugu (u smjeru Križevaca i Zagreba), zapadu (u smjeru Varaždina), istoku (u smjeru Virovitice) i sjeveru (u smjeru Kaniže i Stolnog Biograda).¹⁶ Koprivnica je također bila sijelo velikoga vlastelinstva, a zemaljski gospodin već rano je izgradio utvrđeni plemićki kaštel (vjerojatno na lokaciji kasnijeg Dvorskog

⁹ Petrić Hrvoje: Promjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 19. stoljeća, Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, HAZU, Varaždin 2002., str. 133 - 152; Adamček Josip: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980.; Engel Pal: Hungary in the late middle ages, PC-CD, Budapest 2001.

¹⁰ Dočkal Kamil: Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 113 - 126

¹¹ Horvat Rudolf: Poviest Međimurja, Zagreb 1944.; Feletar Dragutin: Pola stoljeća Ogranka Seljačke sloge Prelog, Prelog 1978., str. 9

¹² Feletar Dragutin: Pregled povijesti naselja Donji Vidovec, mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec 1996., str. 9 - 35

¹³ Engel Pal: Hungary..., o.c., karta

¹⁴ Đurić Tomislav, Feletar Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Zagreb 2002.; Engel Pal, o.c., karta

¹⁵ Feletar Dragutin, Turek Zvonimir: Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 191 - 212; Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986.; Kolar-Dimitrijević Mira: Gospodarsko stanje Podravine 1527 - 1699 - 1765., Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.

¹⁶ Demo Željko: Castrum Keukaproncha/Kuwar, početna istraživanja, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984., str. 320 - 367

bastiona). Od 16. stoljeća Koprivnica postaje jedna od najvažnijih točaka obrane od Turaka (tu je jedno vrijeme bilo i sjedište generalata), pa dobiva velebnu renesansnu nizinsku fortifikaciju.¹⁷

U kasnom srednjem vijeku razvijaju se dva podgrađa ili suburbiuma: jedan uz plemićku utvrdu branjenu močvarama uz rječicu Koprivnicu (*civitas nostre Kaproncha*), a drugi podno plemićke utvrde nastale na istaknutom brežuljku na sjevernom obronku Bilogore, uz Kamengrad (*oppidum de sub castro Kuwar*).¹⁸ Dakako, snažniji suburbium niče uz nizinsku utvrdu, pa Koprivnica od početka postaje najvažnije trgovačko-obrtničko naselje u Podravini. Budući da je postajala sve veće i važnije trgovište, rano je dobila status grada (*civitas*), sa svim oznakama slobode i autonomije. U prvoj polovici 14. stoljeća dobiva i posebne privilegije hrvatskoga bana i slavonskoga hercega, a 1356. i povelju slobodnoga kraljevskoga grada od kralja Ludovika I. Velikog.¹⁹

Početkom 15. stoljeća grad je zabilježio osobit gospodarski napredak, a istodobno se počinje razvijati i suburbium podno kastruma u Kamengradu, sa župom Sv. Emerika. U doba kralja Žigmunda, 1407. godine, u jednom dokumentu se Koprivnica i Kamengrad nazivaju "*civitas nostre Kaproncha et castri Kukaproncha*".²⁰ Za napredak gradova i trgovišta osobito je važno bilo pravo sajmovanja. Slobodu sajmovanja (*forum liberum*) naročito je u gradovima afirmirao kralj Žigmund početkom 15. stoljeća, ali su se tjedni (pa i dnevni) sajmovi u Varaždinu (od 1209.), Koprivnici (od 1337.) i drugim *civitasima* održavali i znatno prije. Pravo sjamovanja imala su uglavnom i trgovišta, a poznati su (stočni i drugi) sajmovi u Ludbregu (od 1562.), Legradu, Drnju, Prodaviću i drugdje.²¹ Pravo na sajmovanje znatno je pridonijelo razvoju obrtništva.

Prodorom Turaka u Slavoniju (Virovitica je pala 1552.) i jugozapadnu Ugarsku (Kaniža je pala 1600.) zaustavljen je normalan razvoj gradova i trgovišta i u Podravini. Utvrda u Koprivnici postala je glavna točka u novom sustavu obrane. I na području Podravine formira se sustav vojne granice, ali se unutar njegova funkcioniranja uspjela zadržati autonomnost grada (*civitas*) Koprivnice. Godine 1581. počinje se graditi nova koprivnička utvrda, a do početka 17. stoljeća bila je sagrađena velebna renesansna tvrđava u koju se kasnije uselio i general. Sustavu koprivničkog dijela vojne granice pripadaju i tvrđice Dernie (Drnje), Jelekovec (Đelekovec), Rassiny (Rasinja), Novigrad (Novigrad Podravski), St. Georgen (Đurđevac) i Ludbrich (Ludbreg).²² Tako je ostalo sve do reorganizacije vojne granice, koju je uglavnom provela Marija Terezija - general se 1765. seli u novosagrađeni Bjelovar, a Koprivnica je izuzeta iz Vojne krajine.²³ Dakako, cehovske udruge su se zbog vojne vlasti u Koprivnici razvijale u posve specifičnim uvjetima.

Od desetak podravske trgovišta (*oppiduma*), najznačajniji je bio **Legrad**, smješten na važnom sutoku velikih rijeka, Mure i Drave. Jaka zemljana utvrda tu se spominje još 1488. godine kada Legrad postaje trgovište (*oppidum*).²⁴ U jednom drugom navodu se kaže da je "legradska utvrda izgrađena svakako prije 1526. godine".²⁵ Očito je već tada razvijeno trgovačko-obrtničko podgrađe jer ima naznaka da su se u Legradu obrtnici počeli udruživati u cehove iznimno rano - na kraju 15. stoljeća. O

¹⁷ Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici, o.c. 1986.: Feletar - Turek, o.c., str. 191 - 212

¹⁸ Feletar - Turek, o.c., str. 191 - 212; Feletar: Podravina, o.c., str. 46 - 56

¹⁹ Laszowski Emilije: Prijevod diplome kralja Ludovika I. iz godine 1356., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 3 - 4; Brozović Leander: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.

²⁰ Brozović, o.c., str. 163; Kruhek Milan: Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb 1986., str. 25 - 33

²¹ Brozović, o.c., str. 29; Budak: Gradovi..., o.c., str. 86

²² Brozović, o.c., str. 53; Feletar: Podravina, o.c., str. 45 - 64

²³ Feletar: Podravina, o.c., str. 124 - 125; Horvat Rudolf: Povijest sl. i kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943. (reprint 1991.)

²⁴ Haller Jenő: Legrad törtenete, Eszek 1912.; Feletar Dragutin: Legrad, Čakovec 1971.

²⁵ Haller, o.c., str. 24; Feletar: Legrad, o.c., str. 70; Žganec Vinko: Sličice iz prošlosti Legrada, Međimurski kalendar, Čakovec 1924.

starosti toga oppiduma govori i sačuvani legradski grb na kojemu se nalazi godina 1610. Legrad osobito dobiva na važnosti (uz gradnju velebne nizinske tvrđave) u vrijeme Zrinskih (1546. do 1691.), jer je tada u sustavu obrane od Turaka postao središte Međimurske ili Legradske kapetanije. Ta je kapetanija bila u sastavu Kaniškoga generalata, a pripadalo joj je desetak tvrđica uz Muru u Međimurju.²⁶ Legrad se u nekim dokumentima spominje i kao grad (primjerice 1650. - civitas Legradiensis), a njegovi stanovnici kao građani (cives), te je po broju stanovnika i razvijenosti obrta i trgovine bio tijekom 17. i 18. stoljeća u rangu Koprivnice, pa donekle i Varaždina.

Na zapadu Podravine, kao središte velikoga vlastelinstva, veliku je lokalnu gospodarsku važnost imao **Ludbreg**. Utvrda se ovdje zasigurno spominje 1320., a 1373. kao castrum de Ludbreg. Krajem srednjega vijeka Ludbreg je zasigurno i trgovište (oppidum 1461.), s manjim podgrađem (u jednom dokumentu iz 1509. o Ludbregu se govori i kao o gradu - civitas).²⁷ Ludbreg se kasnije nije razvio u važnije trgovište, iako je igrao vrlo važnu ulogu kao sjedište velikoga vlastelinstva.

I ostala podravska trgovišta nastala su uglavnom uz sjedišta većih ili velikih vlastelinstava. **Rasinja** (s plemićkom utvrdom Opoj-gradom) spominje se kao oppidum već u 15. stoljeću, ali se razvilo malo podgrađe, koje nije imalo veće trgovačko-obrtničko značenje.²⁸ Znatno kasnije, u 18. stoljeću, status trgovišta dobiva i **Mali Bukovec** (koji se nalazi pokraj sjedišta velikoga Draškovićeve vlastelinstva u Velikom Bukovcu).²⁹ Nešto veće značenje imalo je trgovište u **Drnju**, gdje je bio prijelaz preko granice na Dravi (solana, tridesetnica ili tadašnja carina).³⁰ U nekim dokumentima se kao trgovište spominje i tvrđica Đelekovec.³¹

Istočno od Koprivnice nalazila su se stara podravska trgovišta i veća sela, a tu su djelovala i velika srednjovjekovna plemićka vlastelinstva. Srednjovjekovna utvrda, koja je odigrala ključnu ulogu u obrani od Turaka, očuvala se u **Đurđevcu** (St. Georgen) sve do danas. Staro srednjovjekovno podgrađe (i župa) gotovo je posve nestalo u vrijeme borbi s Turcima. Nešto južnije nalazila se utvrda i trgovište **Sušica**, kojoj se u sukobima s Turcima gubi svaki trag.³² Veliko značenje imao je posjed **Virje** (Prodavić) i njegovi gospodari. Do prodora Turaka i uz prodavičku utvrdu razvilo se oveće trgovačko-obrtničko podgrađe.³³ Srednjovjekovno trgovište **Sv. Ladislav** (kod današnjeg sela Vlislav) razvilo se u malen oppidum tijekom 14. i 15. stoljeća, ali je nestalo već početkom turskih provala u drugoj polovici 16. stoljeća.³⁴ Posebno je značenje imao Gorbonok (kod današnjeg Kloštra Podravskog) utvrđenim (franjevačkim) samostanom, plemićkom utvrdom i podgrađem. Sve je to nestalo u vihoru borbi s Turcima.³⁵

Bez obzira na to što nije imao formalni status oppiduma, **Novigrad** ili **Komarnica** (danas Novigrad Podravski) ima posebno značenje (po njemu je dobio ime i Komarnički arhidakonat). I tu je jedno vrijeme bilo sjedište srednjovjekovnog vlastelinstva, postojala je utvrda i podgrađe, a Novigrad je igrao

²⁶ Feletar: Legrad, o.c., str. 73; Petrić Hrvoje, Feletar Dragutin, Feletar Petar: Novi Zrin - Zrinska utvrda na Muri, Koprivnica 2001.

²⁷ Budak, o.c., str. 86; Ludbreg, monografija, Ludbreg 1984.

²⁸ Feletar Dragutin: Stara rasinjska zdanja, Podravski zbornik 2, Koprivnica 1976., str. 153 - 191; Dobronić Lelja: Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb 2002., str. 104

²⁹ Hrupec Vjekoslav: Monografija Bukovečkog kraja, Veliki Bukovec 1996.

³⁰ Petrić Hrvoje: Drnje, monografija, Koprivnica 2001.

³¹ Petrić Hrvoje: Đelekovec u srednjem vijeku, Muzejski vjesnik 16, Čakovec 1993., str. 90 - 93

³² Horvat Rudolf: Poviest Gjurgjevca, Zagreb 1940.: Kruhek Milan: Stari Đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8-9, Zagreb 1982./83., str. 85 - 107

³³ Cvekan Paškal: Virje, Virje 1976.; Virje na razmeđu stoljeća, zbornik I.-V., Virje 1981., 1984., 1987., 1991., 1993.

³⁴ Engel Pal, o.c., karta; Petrić Hrvoje: Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Novigrad Podravski - izabrane teme, Novigrad Podravski 2001., str. 43 - 80

³⁵ Engel Pal, o.c., karta; Cvekan Paškal: Od Gorbonoka do Kloštra Podravskog, Kloštar Podravski 1990.

i važnu ulogu u vrijeme Vojne krajine.³⁶ U zreлом srednjem vijeku se kao značajno naselje spominje i **Pitomača** (Kopačevac), ali je teško zaključiti je li postojalo i kakvo podgrađe.³⁷ Može se pretpostaviti da je određeno podgrađe postojalo i kod utvrde i kasnosrednjovjekovnog plemićkog posjeda u **Kuzmincu**,³⁸ pa možda u nekim drugim sjedištima većih ili manjih plemićkih imanja.

Kao što vidimo, tijekom kasnoga srednjega vijeka, a pogotovo u prvim stoljećima novoga vijeka, mreža gradova i trgovišta u Podravini i sjeverozapadnoj Hrvatskoj dosta se zgusnula. Time su stvoreni uvjeti za nastanak i razvitak obrta i trgovine, odnosno za razvoj bratovština i cehova. Upravo je stvaranje bratovština i cehova predstavljalo prekretnicu u ukupnom gospodarskom razvoju ovoga kraja.

Gradsko-trgovišni ustroj i nastanak bratovština

Gradovi i trgovišta formirali su se i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj uz utvrđeni zamak (burg) ili utvrdu (castrum).³⁹ Varaš ili varoš, odnosno civitas ili libera villa, bilo je naselje izvan zidina, odnosno podgrađe ili suburbium. Slično značenje ima i trgovište (oppidum, villa, purga, tergowyschye), ali je ono vezano kao podgrađe uz manje plemićke utvrde (najčešće zemljanih bedema).⁴⁰ Neka podgrađa, osobito ona veća i važnija, sagradila su vlastite obrambene utvrde i bedeme, poput Varaždina, ali i Križevaca, a vjerojatno i Legrada.

Ukupno stanovništvo grada u dokumentima se spominje najčešće kao populus ili inhabitatores. Biti pravim građanima grada značilo je proći određenu proceduru i biti primljen među građane, purgere (burgere) - odnosno nositi ime cives, hospites.⁴¹ Bitna oznaka za purgere (cives, hospites) bila je sloboda kretanja, odnosno oni su bili slobodnjaci koji su se pretežno bavili izvanpoljoprivrednim djelatnostima. Tako je krajem srednjega vijeka i u podravskim gradovima i trgovištima nastajao sve utjecajniji i brojniji sloj trgovaca i osobito obrtnika.⁴²

Struktura stanovništava gradova i trgovišta već je od kraja srednjega vijeka bila vrlo slojevita. U njima su, dakako, živjeli i kmetovi, podložnici plemića (koji je najčešće živio u utvrdi). Najčešće je alodij bio urbarijalni ili selišni (kuća, oranice, vrt, okućnica, livade) ili pak izvanselišni (krčevine, vinogradi). Kmetovi su bili želiri ili inkvilini, gornjaci (vinogradari), predijalci (privilegirani seljaci na crkvenim posjedima) ili slobodnjaci (obavljali su poslove na vlastelinstvu). Osim "kraljevih gostiju" ili hospitesa, dio bivših kmetova, osobito slobodnjaka, regrutirao se s vremenom u sloj građana (obrnika i trgovaca).⁴³

Uz kmetove (serves), u gradu su pretežno živjeli građani (cives). Među njima su na prijelazu srednjeg u novi vijek najbrojniji bili kraljevi vitezovi i gosti (servientes, hospites), koji su u naše krajeve uglavnom došli iz srednje Europe. Posebnu je ulogu igrao sloj (stalež) slobodnjaka (iobagiones castri) predijalaca i crkvenjaka. Tu su, dakako, još bili i plemići (nobiles), a nakon formiranja vojne granice brojni su bili vojnici i njihovi zapovjednici (koji su igrali ulogu zemaljskoga gospodara, a koprivnički kapetan imao je i posjede u okolnim selima).⁴⁴

³⁶ Magjer Blaž: Časti i dobru zavičaja - Novigrad Podravski, Zagreb 1937.; Petrić: Novigradska Podravina..., o.c., str. 43 - 80

³⁷ Cvekan Paškal: Od kopačevca do Pitomače, Pitomača 1978.

³⁸ Feletar Dragutin, Feletar Petra: Povijest Kuzminca, Koprivnica 1992.

³⁹ Budak, o.c., str. 20

⁴⁰ Budak, o.c., str. 21; Adamček Josip: Agrarni odnosi..., o.c., str. 164

⁴¹ Klaić Nada: Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982., str. 95; Budak, o.c., str. 22

⁴² Klaić Nada, o.c., str. 98; Budak, o.c., str. 20 - 24

⁴³ Klaić, o.c., str. 73 i 95; Brozović, o.c., str. 28

⁴⁴ Klaić Nada, o.c., str. 95; Herkov Zlatko: Povijest zagrebačke trgovine, HAZU, Zagreb 1987., str. 5 - 10

Gradovi, kao i slobodna trgovišta, imali su već od 13. stoljeća veliku samostalnost u upravljanju. Građani (*purgeri, hospitesi, cives*) svake su godine izravno birali određen broj prisežnika (*iurati, iurati cives*), te vijećnika ili savjetnika (*consilarii*), koji su činili gradsko vijeće. Birali su i gradskoga suca (*iudex, villicus, rihtar*), koji je zajedno s prisežnicima činio gradsku upravu ili magistrat. Građanima je mogao suditi jedino sudac njihova grada, a neki su suci imali velika ovlaštenja (mogli su izreći i smrtnu kaznu, *ius gladii*). Kod donošenja važnih odluka mogla se sazvati i skupština svih građana (*consilium generale civium*). Funkcioniranje gradskoga vijeća i magistrata izravno je utjecalo na razvoj obrta i trgovine te drugih funkcija. Među prisežnicima i vijećnicima Varaždina, Koprivnice, Križevaca i drugih gradova uvijek je bilo najviše obrtnika (trgovaca i drugih).⁴⁵ Sličnu strukturu uprave imala su i važnija trgovišta. Primjerice, u tada malom trgovištu Ludbregu, koje je 1520. u cijelom vlastelinstvu imalo 210 dimova, djelovao je sudac, trgovišni magistrat, a spominje se veći broj obrtnika i trgovaca.⁴⁶

Za razvoj obrta i trgovine bila je važna i veličina pojedinih gradova i trgovišta. I prema tom pokazatelju, u sjeverozapadnoj Hrvatskoj dominirao je Varaždin. Za razdoblje kasnoga srednjega vijeka vrlo je teško procijeniti broj stanovnika Koprivnice, Legrada, Prodavića, Komarnice, Ludbrega i drugih trgovišta u Podravini - za to nema vjerodostojnih podataka. Petrić je izvršio procjenu uglavnom za 17. stoljeće, kada se granica s Turcima donekle stabilizirala, a iz toga vremena ima i više arhivske građe.⁴⁷ U Podravini je i po broju stanovnika dominantno značenje imao grad Koprivnica. Godine 1659. u koprivničkoj tvrđavi živjelo je od 500 do 600 stanovnika (uglavnom vojnika), a u suburbiumu (koji je zapravo činio slobodni grad) još čak 1750 do 1800 ljudi. To ukupno iznosi oko 2250 do 2400 stanovnika, što je u ono vrijeme Koprivnicu svrstavalo među najveće i najvažnije hrvatske gradove.⁴⁸

Do kraja 17. stoljeća osobito je porasla regionalna važnost Legrada (u dokumentima se spominje kao *oppidum*, ali je imao brižno organiziranu samostalnu upravu, suca i magistrat). Godine 1693. u Legradu je prebrojano 200 katoličkih i 500 protestantskih kuća. Računa se da je tada u Legradu živjelo gotovo 3000 stanovnika.⁴⁹ Za trgovište Ludbreg postoji procjena već za 1598. godinu, kada je tamo moglo živjeti između 280 i 350 stanovnika.⁵⁰ Godine 1659. taj se broj vjerojatno povećao na 450 do 700 stanovnika. Trgovište Rasinja imalo je 1570. samo 12 poreznih dimova, a 1598. godine u njemu je živjelo 16 obitelji građana (oko 90 stanovnika). U Rasinji su 1659. popisana 143 kućegospodara s oko 500 stanovnika.⁵¹ U Drnju su 1659. godine popisana 143 kućegospodara s oko 500 stanovnika.⁵² Ostala podravska trgovišta mogla su krajem 17. stoljeća brojati od 200 do 400 stanovnika.⁵³

Koncentracija stanovništva i nepoljoprivrednih djelatnosti (obrt, trgovina, uprava, vojska, crkva) potaknula je razvoj specifičnoga gospodarskog, duhovnog (vjerskog) i društvenog života i organiziranja. Oko župa i samostana stvaraju se zajednice vjernika, koje imaju i gospodarske funkcije. Potom se udružuju i u strukovnom smislu - obrtnici i trgovci. Riječ je o određenoj vrsti zaštite stečenih sloboda, privilegija i položaja u društvu. Podatke o takvim zajednicama (udrugama) nalazimo u gradovima sjeverozapadne Hrvatske već u 15. stoljeću, a najviše njih odnosi se, dakako, na Varaždin.⁵⁴

⁴⁵ Herkov, o.c., str. 18

⁴⁶ Ludbreg - Ludbreška Podravina, Umjetnička topografija, Zagreb 1997., str. 213; Ludbreg se kao *castrum* spominje već 1371. godine

⁴⁷ Petrić Hrvoje: Procjene..., o.c., str. 136 - 142

⁴⁸ Petrić, o.c., str. 137; Budak, o.c., str. 172 - 173

⁴⁹ Petrić, o.c., str. 139; Feletar: Legrad, o.c., str. 142

⁵⁰ Budak, o.c., str. 169; Petrić, o.c., str. 141

⁵¹ Petrić, o.c., str. 141 - 142

⁵² Petrić Hrvoje: Općina i župa Drnje, Drnje 2000., str. 38 - 50

⁵³ Feletar: Podravina, o.c., str. 142 - 158

⁵⁴ Filić Krešimir: Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968.; Budak, o.c., str. 165 - 171

Najstarije takve vjerske ili strukovne zajednice bile su **bratovštine**. U gradovima sjeverozapadne Hrvatske bratovštine su bile osnivane prema uzoru na takve zajednice u Austriji i Njemačkoj ili pak u Zagrebu (Gradecu i Kaptolu). Primjerice, najstarija obrtnička bratovština spominje se u Zagrebu 1355. godine. Biskup Pavao Horvat osnovao je bratovštinu ili kalendu Sv. Jeronima u Zagrebu 1380., a posebna svećenička bratovština osnovana je u ovom gradu 1398. godine.⁵⁵

Filić navodi da obrtnici i trgovci sve do druge polovice 15. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj “nemaju organiziranih cehova po zapadnom uzoru. Obrtnici u to doba nemaju još nikakvih kraljevskih povlastica, kao ni pravila odobrenih od gradskih sudaca.”⁵⁶ Ipak, postoji povezanost među obrtnicima, ali i vjernicima u pojedinim župama. Oni čine bratovštinu ili confraternitas. U toj se zajednici svi nazivaju braćom ili fratres. Da su bratovštine odigrale važnu ulogu u prvotnom organiziranju građana, osobito obrtnika, govori i podatak da se u većini obrtničkih cehovskih pravila i navada sve do druge polovice 17. stoljeća (u Varaždinu do 1662.) spominje usporedo i bratovština, a članovi ceha međusobno se zovu braćom (fratres).⁵⁷

U Varaždinu su u 15. stoljeću postojale tri bratovštine u kojima je glavnu ulogu igrala Crkva, ali također i obrtnici i trgovci. Bratovština Sv. Nikole je najstarija, osnovana sredinom 15. stoljeća (Confraternitas decanie b. Nicolai episcopi et confesoris). Bratovština Blažene Djevice Marije djelovala je najvjerojatnije pri franjevačkom samostanu (confraternitas beate virginis), a bratovština Tijela Kristova također je djelovala pri župi, ali su u njoj uglavnom bili mesari (Brüderschaft Gotsleichnam).⁵⁸

S obzirom na to da su u Zagrebu rano osnivane i bratovštine pojedinih obrtničkih struka (što je prethodilo organiziranju cehova), Androić zaključuje da su obrtničke bratovštine vjerojatno postojale i u Varaždinu (ili možda i u Koprivnici, Križevcima i Legradu). On smatra da je već u 15. stoljeću u Varaždinu djelovala bratovština šoštarska, koja je uskoro prerasla u ceh.⁵⁹ U 15. stoljeću i trgovci se organiziraju u svoje strukovne bratovštine. Oni su sve važniji gradski stalež. Djelovali su sajamski trgovci (mercator nundinatores), a pod imenom trgovac (mercator) obično se smatrao onaj koji je specijalizirano prodavao jednu vrstu robe (primjerice, platnar, solar itd.). Trgovce koji su prodavali mješovitu robu obično su zvali kramari. Postojali su, dakako, domaći (mercator domesticus) i vrlo utjecajni strani trgovci (mercator extraneus, ili quaestores exterorum nationum ili zvušni tergovce).⁶⁰

Varaždin je u kasnom srednjem vijeku postao jedan od najjačih trgovačkih središta ovog dijela Europe. Svoju bratovštinu varaždinski su trgovci osnovali već 1458. godine - Societate in marcanensis. Tada se već kuje i hrvatski novac, moneta banalis.⁶¹ Kasnije je ta bratovština prešla u ceh trgovaca (pravila se spominju i 1683.), te konačno u jak i utjecajan varaždinski “Građanski trgovački gremium”.⁶²

Budući da se prve vijesti o osnivanju obrtničkih cehova u slobodnom i kraljevskom gradu Koprivnici javljaju već u drugoj polovici 15. stoljeća, analogijom sa Zagrebom i Varaždinom, moglo bi se zaključiti da su i u koprivničkom suburbiumu tada djelovale i bratovštine. One su djelovale pri župi Sv. Nikole te pri franjevačkom samostanu (crkvi Sv. Antuna Padovanskoga).⁶³ Moguće je da je

⁵⁵ Klaić Nada, o.c., str. 290 - 293

⁵⁶ Filić, o.c., str. 15

⁵⁷ Filić, o.c., str. 15 - 16; Budak, o.c., str. 90

⁵⁸ Budak, o.c., str. 90; Filić, o.c., str. 15 - 16; Androić, o.c., str. 18

⁵⁹ Androić, o.c., str. 18; u Hrvatskoj se koriste i sljedeće vrste srednjovjekovnog novca: caicar, denarius, florens auri, funta denarium, libra denarium, marka denarium, pensa denarium; Androić, o.c., str. 87; Feletar, Podravina, o.c., str. 47

⁶⁰ Herkov, o.c., str. 5 - 6; Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 109

⁶¹ Androić, o.c., str. 18 - 20

⁶² Horvat, o.c., str. 109 i 192

⁶³ Brozović: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.; Cvekan Paškal: Tri stotine godina samostana i crkve franjevaca u Koprivnici, Koprivnica 1975.; Feletar Dragutin: Obućarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine, Radovi Zavoda HAZU, Varaždin 1989., str. 128

bratovština postojala i pri župnoj crkvi u trgovištu Legrad gdje se cehovi spominju također već od kraja 15. stoljeća.⁶⁴ Bratovštine su bile uvod i prijelazno razdoblje prema osnivanju i djelovanju obrtničkih udruga - cehova, koji su dali pečat gospodarskom i društvenom životu podravske gradova i trgovišta sve do kraja 19. stoljeća.

Stvaranje cehova od kraja 15. stoljeća

U 15. stoljeću, prvenstveno pod utjecajem iz germanskih zemalja, u gradovima i trgovištima središnje i sjeverne Hrvatske počinje stvaranje posebnih zajednica obrtnika iste ili sličnih struka - **cehova**. Cehovi su prerastali iz dotadašnjih bratovština ili su bili izravno osnivani. Cehovske udruge uvelike su potpomagali svi kraljevi jer su od njih i gradova vidjeli velike prihode i lakšu provedbu vlasti. S obzirom na to da su obrtnici bili najbrojniji i najutjecajniji stalež u gradovima i trgovištima, upravo cehovi uskoro postaju najvažnije udruge, koje su nekoliko sljedećih stoljeća davale osnovni ton gradskom životu i razvitku.

Najstariji cehovi (der Zunft) stvarani su u njemačkim zemljama, i to već od početka 12. stoljeća. Tako je, primjerice, ceh postolara osnovan u Augsburgu već 1106. godine, kada je svoja pravila dobio i ceh lađara u Wormsu; ceh postolara u Würzburgu postoji od 1128., ceh tkalaca u Kölnu od 1149., ceh postolara u Magdeburgu od 1158. itd. Cehovske navade potom su se širile u austrijske zemlje, pa i na prostor tadašnjeg Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.⁶⁵

Potkraj srednjega vijeka cehovske organizacije niču i na području tadašnje Slavonije i Hrvatske. Predvodnici u tom procesu bili su slobodni kraljevski gradovi, a u kasnijim stoljećima cehovi se osnivaju i u trgovištima, pa i u nekim većim seoskim naseljima.⁶⁶ Cehovi uskoro postaju privilegirane organizacije struka, kojih se zakonitost garantira silom državne (kraljevske) vlasti. Cehovi reguliraju proizvodnju, određuju kvalitetu robe (standarde), cijenu te kontroliraju cjelokupni posao i život obrtnika. Često organiziraju opskrbu sirovinama, pa i tržište za gotovu robu (zajednički štandovi na sajmovima, veze s udaljenijim tržištima i slično), a postoje i pogoni za proizvodnju nekoliko obrtničkih radionica (zajedničke bojaonice, valjaonice, sušionice, strižnice, skuplji strojevi itd.).⁶⁷

Ceh određuje cijene proizvoda te tako isključuje neloyalnu konkurenciju. Svojim pravilima određuje broj šegrta i djetića, njihove nadnice, trajanje radnog vremena, sudjelovanje na crkvenim i drugim obredima i svečanostima, miješa se čak i u privatni život obrtnika. Poglavar ceha, cehmešter, zajedno s upravom ceha ima velika ovlaštenja i golem utjecaj na život obrtnika, kalfi (djetića) i šegrta, a time i na život grada ili trgovišta. Cehovska organizacija određena je i omeđena čvrstom disciplinom i redom, a u svrhu zaštite i proširenja stečenih povlastica i prava - za ceh u cjelini i za svakog majstora posebno.⁶⁸

U Zagrebu (na Gradecu) broj obrtnika raznih struka (osobito kožara, tkalaca, krojača, kovača i slično) polovicom 15. stoljeća znatno se povećao. Grič je već tada prerastao u najveće obrtničko i trgovačko središte Slavonije i Hrvatske. I kasnije je broj obrtnika stalno bio u porastu, pa je krajem baroka (1773.) u Zagrebu živjelo više od četiri stotine obrtnika (422 obrtnika, od kojih 222 majstora).⁶⁹ Vjerojatno su neke cehovske udruge nastale i prije, ali prva sačuvana pravila pripadala su zagrebačkom cehu krojača -

⁶⁴ Feletar: Podravina, o.c., str. 84 - 85; Feletar D.: Legrad, o.c.

⁶⁵ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 198

⁶⁶ Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 112 - 114

⁶⁷ Bićanić Rudolf: Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750. - 1860., Zagreb 1951., str. 51 - 52

⁶⁸ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 192 - 193; Feletar: Obućarstvo..., o.c., str. 115; Ilijanić Mira, Kapustić Slavko: Bratovštine i cehovi, meštri i djetići, Sto godina obrta u Varaždinu, Zanatski list, Zagreb 13. svibnja 1981., str. 4

⁶⁹ Herkov, o.c., str. 10

njih je 23. lipnja 1447. potpisao gradski sudac Andrija.⁷⁰ Sljedećih desetljeća osnovano je na Gradecu još nekoliko cehovskih udruga, a do kraja baroka u Zagrebu je djelovalo više od trideset cehova. Spomenimo samo neke najstarije: kralj Matija Korvin potvrdio je 1466. pravila ceha postolara, te iste godine i pravila ceha krznara, uzdara, kovača, ostrugara i cestara (mačara).⁷¹

Obrtnici iz podravske gradova i trgovišta neka su pravila prepisali od zagrebačkih cehova, ali najizravniji im je uzor bilo cehovsko organiziranje u Varaždinu. Sve razvijeniji varaždinski utvrđeni suburbium bio je obećana zemlja za obrtnike raznih struka. Već sredinom 15. stoljeća u Varaždinu je djelovalo više od 200 obrtnika,⁷² da bi se taj broj do kraja baroka povećao na gotovo 450 zanatlija.⁷³ Po strukama, najviše je bilo mesara, čizmara, kovača, postolara, krznara, krojača, kramara, mlinara, tkalaca, solara, kupalištara, nožara, sedlara, remenara, pojasara, rukavičara, bravara, zlatara, stolara, oružara, tesara, vrtlara, brijača, puškara, kamenara itd.⁷⁴

Računa se da su se varaždinski obrtnici organizirali u cehove u drugoj polovici 15. stoljeća, ali o tomu uglavnom nema dokumenata. Szadeczky navodi da je u Varaždinu 1480. osnovan krznarski ceh, ali to nije pouzdano. Vjerojatnije je da se to odnosi na pravila varaždinskog ceha, ceha krznara, uzdara, sedlara, štitara, lučara i kopljara iz 1559. godine.⁷⁵ Tijekom 16. stoljeća u gradu se osniva nekoliko važnih cehovskih udruga, koje su cehove definitivno afirmirale kao najvažniji faktor u razvoju Varaždina. Androić kronološki navodi sljedeće najvažnije varaždinske cehove: 1557. ceh kirurga, barbira i kupalištara, 1599. ceh uzdara, sedlara, štitara, izrađivača lukova i strijela, kopljara i krznara, 1559. ceh krojača, 1561. ceh tkalaca, 1569. ceh krojača i krznara, 1578. ceh postolara, 1589. ceh mesara, 1613. ceh zlatara, 1625. ceh kovača i kolara, 1637. ceh gumbara, 1655. ceh klobučara, 1697. ceh pekara, 1706. ceh pojasara i platnara, 1706. vunarski ceh, 1708. veliki (mješoviti) ceh, 1717. ceh lončara i pećara, 1728. ceh zidara, kamenoklesara i tesara, 1763. ujedinjeni bravarski ceh (bravari, limari, nožari, čavlari, kotlari, turpijari, zvonoljevci), 1769. ceh mlinara i duhača (izrađivača burmutinca i šnjifanca), 1767. ceh čohača, 1774. ceh klobučara, 1822. ujedinjeni ceh, 1826. ciglarski ceh i 1877. obnovljeni čizmarski ceh.⁷⁶

Ti cehovi imali su velik utjecaj na razvoj cehova u Koprivnici, Legradu i drugim podravskim trgovištima. Određen utjecaj na podravske cehove imala su vrlo stara cehovska udruženja slobodnoga kraljevskoga grada Križevaca. I u tom gradu su prve bratovštine, a vjerojatno i cehovi, djelovali već u 15. stoljeću, a očuvana su pravila ceha bravara i ostrugara, potvrđena 10. veljače 1510. godine.⁷⁷ Grad Čakovec nije razvio veće podgrađe, ali Haller spominje da je kralj Matijaš već 1480. potvrdio pravila čakovečkom nožarskom cehu.⁷⁸ Dvosmjerni utjecaji u stvaranju cehova bili su prisutni od kraja srednjega vijeka između sjeverozapadne Hrvatske i Prekomurja. U tamošnjim gradovima i trgovištima (Gornja Lendava ili Grad, Murska Sobota, Turnišće, Dobrovnik, Beltinci, Bogojina, Donja Lendava) zasigurno su bratovštine, a i cehovi u zametku, postojali već u 15. stoljeću. Tako se u Dobrovniku prvi ceh spominje oko 1480. godine, ali sačuvana cehovska pravila (artikuluši) potječu uglavnom iz prve polovice 17. stoljeća.⁷⁹

⁷⁰ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 199

⁷¹ Horvat Rudolf: Prošlost grada Zagreba, Zagreb 1942., str. 417 - 418

⁷² Ilijanić-Kapustić, o.c., str. 16; Budak, o.c., str. 94 - 105

⁷³ Horvat Rudolf: Povijest Varaždina, Varaždin 1993.; Ilijanić-Kapustić, o.c., str. 6

⁷⁴ Budak, o.c., str. 91; Feletar: Obučarstvo..., o.c., str. 121

⁷⁵ Filić, o.c., str. 19; Szadeczky Lajos: Iparfejlıdes es a czehek története Magyarországon (1307.-1848.), Budapest 1913.

⁷⁶ Androić, o.c., str. 19 - 20; Feletar: Obučarstvo, o.c., str. 121 - 123; Filić, o.c., str. 19; Klemm Miroslav: O varaždinskim cehovima, katalog izložbe u Muzeju grada, Varaždin 1987.

⁷⁷ Horvat: Povijest trgovine..., o.c., str. 202

⁷⁸ Haller Jenő: Legrad története, Eszek 1912., str. 133; Feletar Dragutin: Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968., str. 160

⁷⁹ Konestabo Nataša: Razvojna pot cehov v Prekmurju, Katalog Stalna razstava, Pokrajinski muzej, Murska Sobota 1997., str. 151-160

U hijerarhiji centralnih naselja u Podravini, prema razvijenosti obrta i cehovskih udruga, središnje mjesto zauzima **Koprivnica**. Tu središnju funkciju uspjela je zadržati i tijekom 16. i 17. stoljeća, usprkos bitnom smanjenju broja stanovnika zbog turske opasnosti. Razvitak cehova znatno je usporila i vojna uprava. Unatoč tomu što je Koprivnica bila važno uporište na granici, građani su uspjeli sačuvati i civilnu upravu u suburbiumu, što je omogućilo i razvoj cehova.⁸⁰ Ta se dvojnost u upravi gradom protegla sve do izuzeća Koprivnice iz vojne granice 1765. godine.

Najstariji sačuvani dokumenti o djelovanju koprivničkih cehova potječu s početka 17. stoljeća, iako su oni u ovom gradu zasigurno djelovali i znatno prije. Na to upućuje i tvrdnja L. Brozovića da se sačuvani (lapidarni) pečatnjak kožarskog ceha odnosi na kraj 15. stoljeća (kao vjerojatnu spominje 1480. godinu).⁸¹ U drugoj polovici 16. stoljeća u Koprivnici se broj civilnog stanovništva smanjio tek na koju stotinu, pa je zastalo i cehovsko udruživanje.

Prema rezultatima istraživanja, najstarija koprivnička cehovska povelja potječe iz 1607. godine. Prijepis te povelje čuva se u Hrvatskom državnom arhivu. Potvrdio ju je kralj Ferdinand III. 16. lipnja 1655. godine.⁸² Iz toga prijepisa vidljivo je da originalni privilegiji potječu zapravo iz 1607. kada je (na temelju prijepisa odgovarajućih zagrebačkih privilegija) povelju koprivničkom cehu potpisao gradski sudac Ivan de Sancta Villa.⁸³ Bio je to zajednički ceh više obrtničkih struka: kovača, bravara, mačara, sedlara, remenara i zlatara.

Tijekom 17., a posebice u 18. stoljeću, cehovski se udružuju obrtnici gotovo svih važnijih struka, a svoje cehove organiziraju i djetići (kalfe). Kralj Ferdinand III. potvrdio je 12. rujna 1635. godine i pravila snažnoga koprivničkoga ceha bravara, kovača, krznara i remenara. S obzirom na to da su među koprivničkim meštrima najbrojniji bili postolari, oni dobivaju svoja cehovska pravila već 1673. godine.⁸⁴ Pravila čizmarskog koprivničkog ceha izdali su 20. veljače 1673. godine gradski sudac i senatori (iudex Kaproncensis tada je bio Nicolaus Szaich).⁸⁵ Ti su arikuluši (pravila) potvrđeni i 1681. godine. Potvrdio ih je tadašnji koprivnički sudac Antun Večeti te kasnije, 1698., i kralj Leopold.⁸⁶ Naslov pravila koprivničkog čizmarskog ceha (koji je u cjelini pisan starim hrvatskim kajkavskim narječjem) glasi: Czeski Artikulussi Plemenitoga Czeha Chizmesinszkoga na Horvatszki jezik preobrnjeni kak znutra.⁸⁷ Godine 1681. svoja pravila dobiva i zajednički ceh koprivničkih kožara, opančara i postolara.⁸⁸ Koprivnički čizmari svoja su pravila priredili po ugledu na varaždinske postolare, čija su pravila zapravo prepisali još 1672. godine.⁸⁹ Potkraj 17. stoljeća, 1697. godine, svoja pravila dobiva i koprivnički mesarski ceh. I koprivnički mesari svoja su pravila prepisali od varaždinskih kolega.⁹⁰

Za koprivničke je cehove u 18. stoljeću uslijedilo zlatno doba. U doba kasnoga baroka je svoja pravila dobila većina koprivničkih cehova, a i prije osnovane cehovske udruge tada su nanovo

⁸⁰ Feletar: Podravina, o.c., str. 84 - 85

⁸¹ Brozović, o.c., str. 121; Brozović Leander: Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 31

⁸² Bach Ivan: Najstarija koprivnička cehovska povelja, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 75 - 78; Laszowski Emilije: Arhiv grada Koprivnice, Vjesnik kr. državnog arhiva IV., Zagreb 1929., str. 91

⁸³ Petrić: Procjene..., str. 144 - 145

⁸⁴ Jurdana Ela: Pravila koprivničkog čizmarskog ceha iz 1673. godine, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1996., str. 75 - 84

⁸⁵ Jurdana, o.c., str. 75; dokument se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu

⁸⁶ Brozović: Osnutak..., str. 31; Feletar: Obučarstvo..., o.c., str. 128; Horvatić Franjo: Iz povijesti koprivničkih cehova, Podravski zbornik 11, Koprivnica 1986., str. 135 - 141

⁸⁷ Feletar Dragutin: Koprivnički čizmarski ceh, Podravski zbornik 4, Koprivnica 1979., str. 242

⁸⁸ Feletar: Koprivnički čizmarski..., o.c., str. 242; Brozović; Građa..., o.c., str. 47

⁸⁹ Petrić: Procjene..., o.c., str. 145

⁹⁰ Filić Krešimir: Koprivnički mesari prepisuju pravila varaždinskog mesarskog ceha godine 1697., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953., str. 13

potvrđivale svoje artikuluše. Tako je 1713. godine svoja pravila dobio ceh lončara i vuzlara (gumbara), a 24. rujna 1724. potvrđena su pravila koprivničkog ceha tkalaca.⁹¹ Godinu dana prije toga, 1723., koprivnički postolari i štavljači koža obnavljaju svoja pravila, koja su temeljena na onima iz 1681. godine. Ta su pravila sadržavala 21 član (artikuluss), a potvrdio ih je grof Adam Erdödy. Naslov im glasi: *Articulussi ssostarszki y vargarszki pri varassu nassem koprivnichkom y po blisneh pod Koprivniczu pripadajuceh meszter.*⁹² Sačuvana su i pravila koprivničkoga ceha kožara, opančara i postolara, izdana 5. siječnja 1786., dok čizmari obnavljaju svoja pravila 5. ožujka 1820. godine.⁹³

Od druge polovice 18. stoljeća pa sve do donošenja zakona o slobodi obrta 1872. (čime su cehovi praktički ukinuti) u Koprivnici djeluje devet velikih cehova, a obrtnika ima više od dvije stotine. Tako je svoja pravila 28. lipnja 1763. dobio koprivnički lončarski ceh, potom 22. veljače 1766. ceh mesara, pekara, licitara i mlinara, 18. veljače 1782. ceh krojača, 1795. osnovan je veliki Sztari Czeh, a u 19. stoljeću svoja pravila dobivaju klobučari (18. kolovoza 1820.) te ceh kolara, limara, stolara i tesara (19. veljače 1872. godine.)⁹⁴ Obrtnici su gradili svoje kuće uglavnom u središtu koprivničkog suburbiuma, dakle na Piazzzi (danas Zrinski trg), te na Villa Pique (Pod Pikom, danas Nemčičeva i Trg mladosti). Međutim, dosta je obrtnika, osobito u 19. stoljeću, bilo i u susjednim ulicama i trgovima, kao na Florijanskom trgu, Jamborici, Dugoj vulici, Pijačnoj, Cigleničnoj, Gibaničnoj i Špoljarskoj vulici.⁹⁵

O devet aktivnih cehova u Koprivnici početkom 19. stoljeća dokumentirano govori i red klečanja vu farnoj cirkvi Sv. Nikole iz 1830. godine: bili su to stari ceh, krojački, čizmarski, kolarski, ledarski, mesarski, tkalački, lončarski i mješoviti. Evo kojim redom su članovi tih cehova klečali u župnoj crkvi Sv. Nikole: "Red Klechanya vu Farni Czirкви Szlobodnoga y Kralyevszkoga Varosha Koprivnichkoga 3-ga Oktobra obdersavala se bude szledechim nachinom: Od 6-te vure do 7-me Sztari czeh illiti Remenari, Szedlari, Kovachi, Spolyari, Kerznari y Bichari; od 7-me do 8-me Szaboli, Chuhachi y Gumbari; od 8-me do 9-te Chizmari; od 9-te do 10-te Kolari, Pintari, Tichlari, Czimmermani, Draxlari, Zteklari y Klobuchari; od 10-te do 11-te Plemeniti magistrat z zebranom Obchinom; od 11-te do 12-te Ledari, Shostari, Varge y Opanchari; od 12-te do 13-te Meszari, Mlinari, Peki, Liczitari, Vusari y Cheztari; od 1 - 2 Tkalczu y Lonchari; od 2 - 3 Detichi Zstaroga y Szabolszkoga Czeha; od 3 - 4 Detichi Chizmarszkoga y Kolarszkoga Czeha; od 4 - 5 Detichi Ledarszkoga y Messarszkoga Czeha y od 5 - 6 Detichi Tkaleczkoga y Loncharszkoga Czeha".⁹⁶

Svojim obrtničkim i trgovačkim centralnim funkcijama, pa i demografskim rastom, najveće podravsko trgovište tijekom 17. i 18. stoljeća bio je **Legrad**. Može se pretpostaviti da su u 15. stoljeću u legradskom oppidumu djelovale i bratovštine, a Haller spominje da je "1480. godine kralj Matijaš potvrdio statute čakovečkom i legradskom nožarskom cehu".⁹⁷ Legradski kovači bili su poznati izrađivači noževa i sablji sve do potkraj 19. stoljeća.⁹⁸ U Legradu je djelovalo dvjestotinjak obrtnika iz

⁹¹ Brozović: *Grada...*, o.c., str. 47 - 49; Feletar: *Podravina*, o.c., str. 105 - 106

⁹² Feletar: *Obučarstvo...*, o.c., str. 128; Feletar Dragutin: *Tvornica obuće Sloga*, Koprivnica 1980., str. 6. U zbirci cehalija Muzeja grada Koprivnice čuvaju se vrijedni zapisnici šoštarskog ceha od 1774. do 1860. godine, i to uglavnom na njemačkom jeziku: *Protocoll in der König Freistadt Koprinitz privilegirten Schumacher und Lederer Meister*

⁹³ Horvat Rudolf: *Poviest sl. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943., str. 13 - o tome detaljnije u Feletar: *Obučarstvo...*, o.c., str. 128 - 129

⁹⁴ Zbirka cehalija Muzeja grada Koprivnice; godine 1766. pravila je dobio i ceh kovača (i srodnih struka), čija je potpisnica bila carica Marija Terezija; Feletar: *Podravina*, o.c., str. 157

⁹⁵ Grupa autora: *Koprivnica - grad i spomenici*, Zagreb 1986.

⁹⁶ Zbirka cehalija Muzeja grada Koprivnice; Nešto o povijesti koprivničkih cehova, *Podravski glasnik*, Koprivnica 7. i 13. ožujka 1921.; Feletar: *Podravina*, o.c., str. 158 - 159

⁹⁷ Feletar: *Legrad*, o.c., str. 172 - 174; Feletar: *Podravina*, o.c., str. 160 - 161

⁹⁸ Haller, o.c., str. 133 - 140; Feletar: *Podravina*, o.c., str. 161; Petrić: *Procjene...*, o.c., str. 146

oko 30 struka, koji su bili organizirani u desetak cehova (nažalost, očuvana dokumentacija je vrlo manjkava, pogotovo zbog pljačkanja legradskog muzeja potkraj Prvoga svjetskog rata - muzej je osnovao učitelj Haller 1912. godine).

S obzirom na povoljan strateški i prometni položaj na sutoku Mure u Dravu, u Legradu su iznimno važni bili obrtnici koji su svojom djelatnošću bili vezani uz rijeku: šajkaši (prijevoz čamcima), mlinari, brodari (skelari), zlatari i drugi. Pravila legradskog mlinarskog ceha potpisala je carica Marija Terezija 1768., a potvrđena su i 1850. godine. Novi statut mlinarskoga ceha usvojen je 1840., a posljednji cehmešter Đuro Ljubić predao je cehovske oznake u legradski zavičajni muzej 1912. godine.⁹⁹ Svoj poseban ceh osnovali su i legradski šajkaši (trgovci na čamcima) - šajkaški ceh dobio je svoja pravila 1717., a potpisao ih je kralj Karlo III.¹⁰⁰ Zanimljivo je da su pravila mlinarskog ceha u Legradu prepisana iz statuta istoimenoga ceha u Donjem Vidovcu. Može se s dosta sigurnosti pretpostaviti da je od zlatara iz Donjeg Vidovca prepisan i statut legradskoga zlatarskoga ceha s kraja 18. stoljeća.¹⁰¹

U Legradu je 1747. postojao i tkalački ceh (cehmeštar je tada bio Juraj Ros), a zasigurno i mesarski ceh.¹⁰² Kao i u ostalim značajnijim gradovima i trgovištima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i u Legradu je djelovao veliki ili stari ceh, koji je objedinjavao obrtnike različitih struka. U statutu legradskog staroga ceha iz 1677. spominju se kovači, bravari, kolari i remenari. Haller spominje postojanje pečata staroga ceha iz 1770. godine. Posebne artikuluše imali su i djetići u starom cehu, a ta je pravila potvrdio 1674. godine grof Adam Zrinski (koji je sve do pogibije 1691. upravljao i Legradom).¹⁰³ Najočuvanija je dokumentacija o djelovanju legradskog šošarskog i kušnjarskog ceha (Sosztarszkii y kusnyarszki Mestrov czech vu Varassu Legradskom) iz 1697. godine. Ta pravila sadrže 30 punctuma (artikuluša), a čuvaju se u Arhivu Vojvodine u Sremskim Karlovcima.¹⁰⁴ Legradski cehovi djelovali su vrlo aktivno sve do kraja 19. stoljeća.

Dokumentacija o osnivanju i djelovanju cehova u ostalim podravskim trgovištima vrlo je manjkava - to ne znači da cehovi u njima nisu djelovali. Posrednim vijestima i analogijom može se s dosta sigurnosti tvrditi da su cehovi (osobito u 18. stoljeću) djelovali i u **Rasinji, Ludbregu, Drnju** (ovdje možda i ceh lađara ili šajkaša), **Virju, Đurđevcu**, te svakako i u **Novigradu Podravskom** i drugdje. Najčešće je bila riječ o osnivanju velikih ili starih cehova jer je bilo premalo majstora jedne struke da bi osnovali svoj zasebni ceh. U nekim od navedenih trgovišta djelovali su i čizmarski ili postolarski cehovi, a možda i neki drugi.¹⁰⁵

Važnost prostorne mreže obrtničkih cehova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

Postoji organska veza između geografskog prostora, stanovništva i povijesnog razvoja. Upravo je obrtništvo (cehovi) bilo vrlo važna kateta toga razvojnoga trokuta na prostoru sjeverozapadne Hrvatske u razdoblju od 15. do 19. stoljeća. Razina razvijenosti, demografska veličina, pa onda i prostiranje gravitacijske zone pojedinih centralnih naselja ponajviše su zavisili o kvantiteti i kvaliteti djelovanja

⁹⁹ Haller, o.c., str. 133 - 140

¹⁰⁰ Haller, o.c. str. 133

¹⁰¹ Ta pravila, nažalost, nisu sačuvana; Feletar: Podravina, o.c., str. 160 - 162

¹⁰² Liber memorabilium, Župni ured Legrad; Feletar: Podravina, o.c., str. 161

¹⁰³ Haller, o.c., str. 190

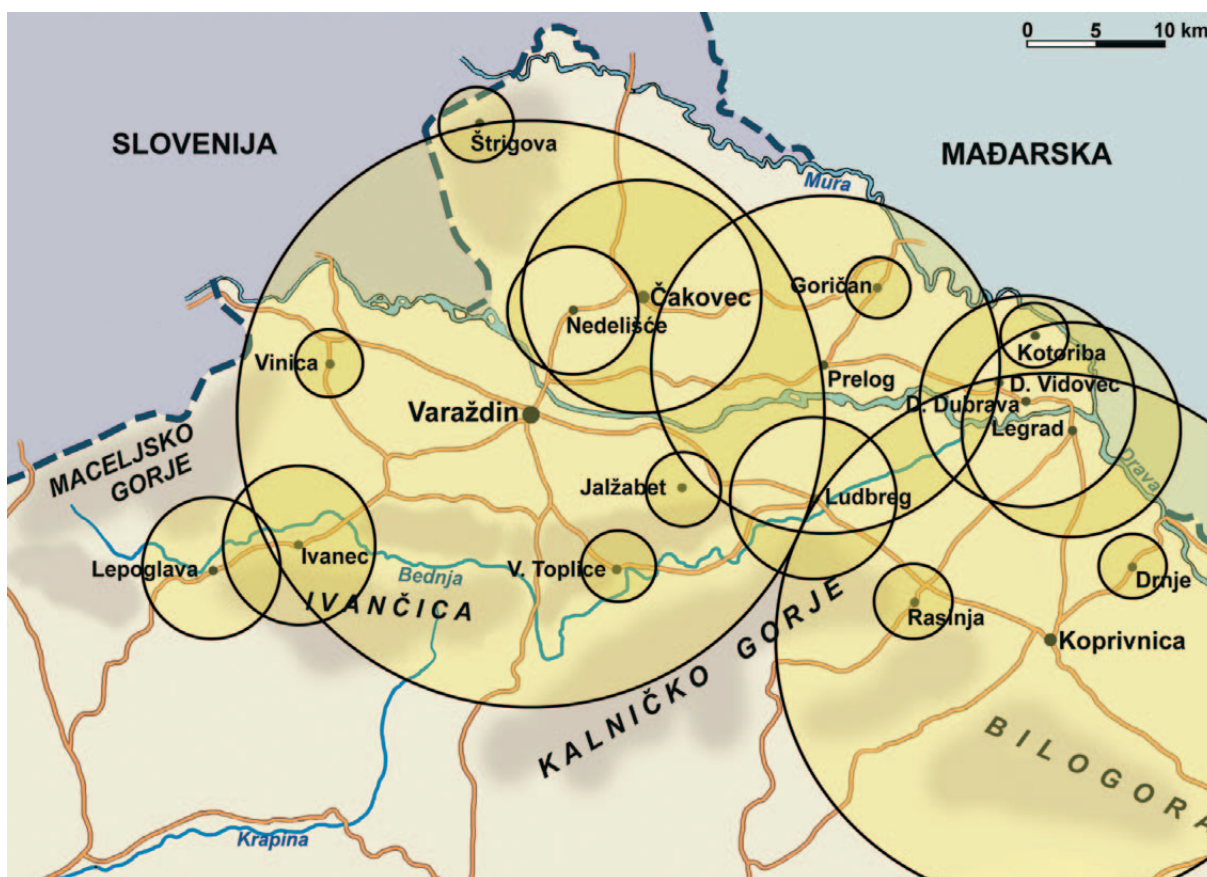
¹⁰⁴ Feletar Dragutin: Pravila legradskog šošarskog i kušnjarskog ceha iz 1697. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975., str. 135

¹⁰⁵ Feletar: Podravina, o.c., str. 162 - 164; Feletar: Obučarstvo..., o.c., str. 125 - 131

cehova (obrnika). Jer, radni rezultati obrtnika bili su najvažniji faktori rasta i značenja pojedinih gradova i trgovišta i u ovom dijelu Hrvatske. Cehovi su, dakle, bili jedan od osnovnih faktora stvaranja **mreže centralnih naselja** u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u dugom razdoblju od 15. do 19. stoljeća.¹⁰⁶

Za sve gradove (civitas) i trgovišta (oppidum) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj teško je na temelju raspoložive povijesne građe točno utvrditi sve relevantne elemente i sastavnice, koji su potrebni za određivanje mreže centralnih naselja i dosege njihovih gravitacijskih zona (primjerice, kako je to primijenio u svojem modelu njemački geograf Walter Christaller 1933.). Stoga ćemo ovdje primijeniti samo neke kvantitativne pokazatelje do kojih smo došli uglavnom procjenama na temelju raspoložive arhivske dokumentacije i literature.¹⁰⁷

Mreža centralnih naselja (gradova i trgovišta) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj znatno se izmijenila zbog turske opasnosti tijekom 16. i dijelom 17. stoljeća. Brojna trgovišta, koja su bila značajna do kraja srednjega vijeka, u drugoj polovici 16. stoljeća gube na važnosti, a neka i gotovo potpuno nestaju s geografske karte (primjer Gorbonoka, Kopačevca, Sušice, Streze, Sv. Križa Velike, Pošina Brda, Sv.

Pretpostavljene uže gravitacijske zone obrtničke djelatnosti karakterističnih naselja sjeverozapadne Hrvatske početkom 19. stoljeća

¹⁰⁶ Christaller Walter: Die centralen Orte in Süddeutschland, Darmstadt 1933.; Malić Adolf: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Čakovec 1981.; Budak Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994.

¹⁰⁷ Ta literatura i izvori uglavnom su već navedeni u bilješkama ispod teksta u ovom članku. Treba još dodati rezultate prvog sveobuhvatnog popisa stanovništva u Hrvatskoj 1857. godine

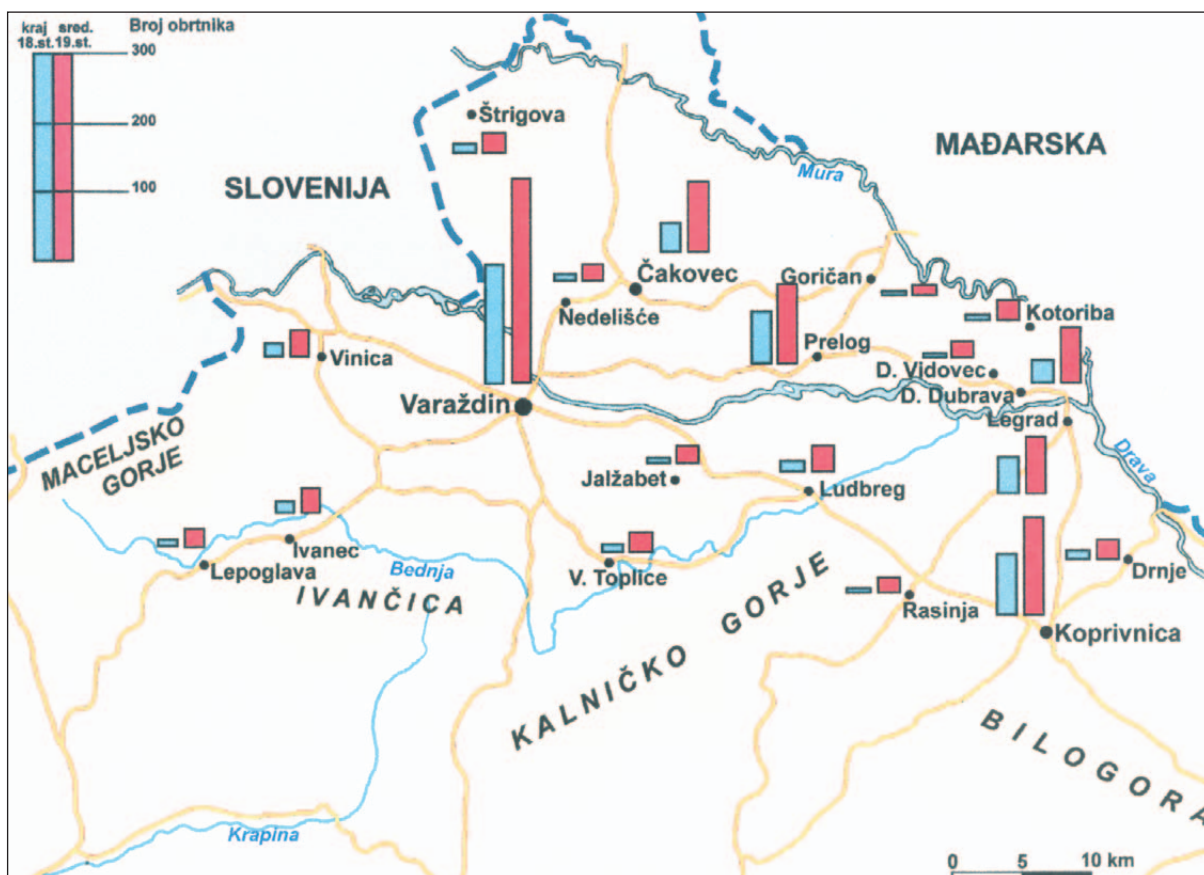
Ladislava, Bele, Turnišća itd.). Jedan broj trgovišta je povećao svoje značenje (prvenstveno razvojem obrtništva) tijekom 18. i dijelom 19. stoljeća, ali je u suvremenom razvoju potkraj 19. i osobito u 20. stoljeću izgubio središnju poziciju (Legrad, Drnje, Virje, Donja Dubrava, Vinica, Mali Bukovec, Mađarevo, Remetinec itd.).

Već u 18., a osobito u 19. stoljeću dolazi do procesa zgušnjavanja (koncentracije) centralnih funkcija u manji broj naselja, odnosno do jačanja glavnih gradskih središta. Procesima deruralizacije i urbanizacije stvara se nova slika naseljenosti, pa tako i nova mreža centralnih naselja. Dominantnu ulogu preuzimaju gradska središta smještena na glavnim cestovnim (i kasnije željezničkim) smjerovima. Središnje značenje Varaždina dominantna je koja ima kontinuitet od srednjeg vijeka do danas. U drugoj razini centraliteta odmah su gradovi ili poveljna trgovišta: Koprivnica, Križevci, Virovitica i Čakovec. U treću razinu centraliteta pripadaju poveljna trgovišta Legrad, Ludbreg, Prelog,

Tablica 1: Pokušaj procjene broja obrtnika i stanovnika važnijih gradova i trgovišta sjeverozapadne Hrvatske u 18. i 19. stoljeću

Grad / trgovište	Procjena broja stanovnika	Procjena broja obrnika
1. Varaždin	5500	350
2. Legrad	3000	200
3. Koprivnica	2800	180
4. Križevci	1400	120
5. Prelog	1300	120
6. Drnje	1200	80
7. Čakovec	1100	100
8. Virje	1000	50
9. Đurđevac	1000	30
10. Donja Dubrava	800	100
11. Kotoriba	800	50
12. Ludbreg	600	40
13. Novigrad Podravski	600	20
14. Vinica	500	30
15. Đelekovec	500	20
16. Varaždinske Toplice	450	30
17. Nedelišće	400	30
18. Pitomača	400	15
19. Rasinja	400	15
20. Petrijanec	400	20
21. Ivanec	300	20
22. Središće (Mursko Središće)	300	20
23. Turnišće (Podturen)	250	20
24. Štrigova	200	15

Izvor: Petrić: Procjena broja..., o.c., str. 134 - 143. Procjenu broja obrtnika, uglavnom na temelju popisnika iz 19. stoljeća, izvršio D. Feletar

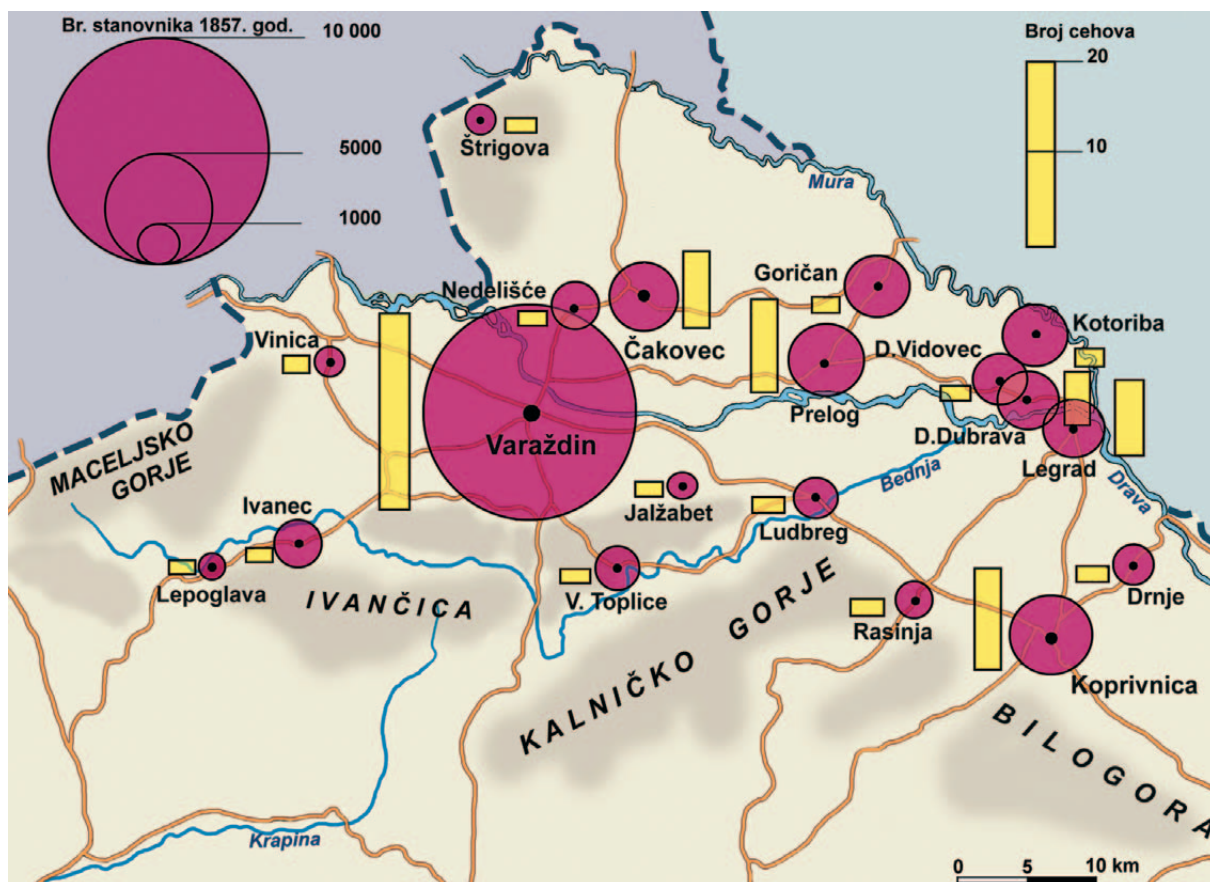

Broj obrtnika (majstora) krajem 18. i sredinom 19. stoljeća u karakterističnim naseljima sjeverozapadne Hrvatske

Đurđevac, Virje, Novigrad, Varaždinske Toplice i Vinica. Konačno, četvrtoj razini centraliteta pripadaju ostala trgovišta i veća naselja s obrtnim funkcijama. Dakako, mreža zavisnosti i povezanosti centralnih naselja širila je svoje silnice od središnjih gradova prema okolini. Najšira gravitacijska zona formirala se oko Varaždina, zatim oko Koprivnice, Križevaca i Virovitice, te potom oko Preloga, Čakovca, Legrada itd. (vidi priloženi kartogram mreže gravitacijskih zona, koji vrijedi za početak 19. stoljeća). S vremenom su se, gravitacijske zone pojedinih centralnih naselja širile ili sužavale.

Broj obrtnika u gradovima i trgovištima sjeverozapadne Hrvatske se bitnije mijenjao tijekom vremena, a osobito u 18. i 19. stoljeću. Na početku 18. stoljeća kao najznačajnija središta obrta afirmirali su se gradovi i poveljna trgovišta: Varaždin (s oko 350 obrtnika četrdesetak struka i dvadesetak cehovskih udruga), zatim Legrad (s oko 200 obrtnika i desetak cehova), Koprivnica (s oko 120 obrtnika i desetak cehova), Križevci (s oko 120 obrtnika), Prelog (oko 120), Čakovec (oko 100) i Donja Dubrava (oko 100 obrtnika). Ostala trgovišta imala su od 15 do 50 obrtnika (osim Drnja u kojem je tada živjelo oko 80 obrtnika).¹⁰⁸ Valja zaključiti da se osnovna mreža razine centraliteta naselja, koja je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj formirana u doba cehova, uglavnom održala do danas.

¹⁰⁸ Na osnovi cehovske dokumentacije (i u usporedbi s popisnicama obrtnika iz 19. stoljeća, koje se čuvaju u Državnom arhivu u Varaždinu), autor ovoga članka izvršio je procjenu broja obrtnika i cehova početkom 18. stoljeća

Broj stanovnika 1857. i cehova u 18. i 19. stoljeću u karakterističnim naseljima sjeverozapadne Hrvatske

Summary

As last centuries of the Middle Ages moved to their end, the northwestern Croatia witnessed emerging of a network of centralised settlements. These markets (oppidum) and towns (civitas) also provided functions and services in trades and crafts for a greater area. The heart of that area was the town of Varaždin. But other towns, like Koprivnica, Prelog, Čakovec and Legrad, had a great importance too, just as some smaller marketplaces like Ludbreg, Rasinja, Komarnica, Prodavić, Gorbonog, Đurđevac, Drnje etc, were important too.

Craftsmen and artisans were the town's most dynamic class, as they early had begun to organize and unite in guilds, in order to protect and keep their benefits and privileges.

The earliest forms of this process were newly formed fraternities, in part organized by the church and citizens (craftsmen) too.

Earliest fraternities had been formed in 15th century in Varaždin, and almost simultaneously in Koprivnica and Legrad too. Emerging of fraternities and town settlements in northern Croatia is tightly connected with decrees by the Croat - Hungarian kings, allowing yeomen and freemen from central Europe to settle freely on Croatian lands. Those new settlers were mostly artisans and craftsmen (hospites).

In Podravina towns and marketplaces, craftsmen started forming and joining guilds in late 15th century (much later than in German towns). The oldest guilds here were started after 1480, in the towns of Varaždin, Čakovec, Legrad and Koprivnica.

In the centuries to come, the very craft - guilds were dictating the economy and social life in towns and marketplaces of northwestern Croatia.

The article describes in detail development, spatial disposition and importance of fraternities and guilds.

OSNOVNA LITERATURA

1. **Adamček**, Josip: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980.
2. **Androić**, Mirko: Navuka tkalečkoga mestre modussi nauade, red, szloboschine y prauicze, Pravila ceha tkalaca u Varaždinu iz godine 1561. na hrvatskom jeziku, Arhivski vjesnik 10, Zagreb 1967.
3. **Androić**, Mirko: Obrtnici i obrt kroz varaždinsku prošlost, rukopis. Državni arhiv Varaždin
4. **Bach**, Ivan: Najstarija koprivnička cehovska povelja, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica, 1946. - 1953.
5. **Bedenko**, Vladimir: Križevci - razvoj grada, Glasnik Arhitektonskog fakulteta 3, Zagreb 1975.
6. **Bedenko**, Vladimir: Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
7. **Bićanić**, Rudolf: Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750. - 1860., Zagreb 1951.
8. **Brozović**, Leander: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978.
9. **Brozović**, Leander: Osnutak čizmarskog ceha u Koprivnici, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
10. **Budak**, Neven: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb - Koprivnica 1994.
11. **Budak**, Neven: Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća, Križevci - grad i okolica, Zagreb 1993.
12. **Buturac**, Josip: Povijest župe Nedelišće (1226. - 1992.), Nedelišće - monografija, Nedelišće 1993.
13. **Christaller**, Walter: Die zentralen Orte in Sddeutschland, Darmstadt 1933.
14. **Cvekan**, Paškal: Djelovanje franjevacu u Varaždinu, Varaždin 1978.
15. **Cvekan**, Paškal: Virje, Virje 1976.
16. **Cvekan**, Paškal: Od Gorbonuka do Kloštra Podravskog, Kloštar Podravski 1990.
17. **Cvekan**, Paškal: Od Kopačevca do Pitomače, Pitomača 1978.
18. **Cvekan**, Paškal: Tri stotine godina samostana i crkve franjevacu u Koprivnici, Koprivnica 1975.
19. **Demo**, Željko: Castrum Keukaproncha/Kuwar - počeci istraživanja, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984.
20. **Dobronić**, Lelja: Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb 2002.
21. **Dočkal**, Kamilo: Kamengrad u svjetlu Streze, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
22. **Đurić**, Tomislav, **Feletar**, Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica 1992.
23. **Đurić**, Tomislav, **Feletar**, Dragutin: Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema, Zagreb 2002.
24. **Engel**, Pal: Hungary in the late middle ages, PC-CD, Budapest 2001.
25. **Feletar**, Dragutin: Legrad - monografija, Čakovec 1971.

26. **Feletar**, Dragutin: Podravina I., Koprivnica 1988.
27. **Feletar**, Dragutin: Pravila legradskog šošarskog i kušnjarskog cena iz 1697. godine, Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975.
28. **Feletar**, Dragutin: Pregled povijesti naselja Donji Vidovec, mjesto i župa Donji Vidovec, Donji Vidovec 1996.
29. **Feletar**, Dragutin, Turek, Zvonimir: Urbanistički razvoj Koprivnice, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979.
30. **Feletar**, Dragutin: Stara rasijska zdanja, Podravski zbornik 2, Koprivnica 1976.
31. **Feletar**, Dragutin, Feletar, Petra: Povijest Kuzminca, Koprivnica 1992.
32. **Feletar**, Dragutin: Obućarstvo i kožarstvo varaždinskoga kraja do 1945. godine, Radovi HAZU, Varaždin 1989.
33. **Feletar**, Dragutin: Koprivnički čizmarski ceh, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979.
34. **Feletar**, Dragutin: Tvornica obuće Sloga, monografija, Koprivnica 1980.
35. **Feletar**, Dragutin: Prilozi za povijest Podravke, Koprivnica 1980.
36. **Feletar**, Dragutin: Pola stoljeća Seljačke sloge Prelog, Prelog 1978.
37. **Feletar**, Dragutin: Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968.
38. **Filić**, Krešimir: Varaždinski mesarski ceh, Varaždin 1968.
39. **Filić**, Krešimir: Koprivnički mesari prepisuju pravila varaždinskog mesarskog ceha godine 1697., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946. - 1953.
40. **Haller**, Jenő: Legrad törtenete, Eszek 1912.
41. **Herkov**, Zlatko: Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987.
41. **Horvat**, Rudolf: Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.
43. **Horvat**, Rudolf: Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj, Zagreb 1994.
44. **Horvat**, Rudolf: Poviest Međimurja, Zagreb 1944.
45. **Horvat**, Rudolf: Poviest sl. I kr. grada Koprivnice, Zagreb 1943.
46. **Horvat**, Rudolf: Poviest Gjurgjevca, Zagreb 1940.
47. **Horvat**, Rudolf: Prošlost grada Zagreba, Zagreb 1942.
48. **Horvatić**, Franjo: Iz povijesti koprivničkih cehova, Podravski zbornik 11, Koprivnica 1986.
47. **Hrupec**, Vjekoslav: Monografija Bukovečkog kraja, Veliki Bukovec 1996.
50. **Ilijanić**, Mira: Prilog historijskoj urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do kraja 16. stoljeća, Peristil 6-7, Zagreb 1963. - 1964.
51. **Ilijanić**, Mira, **Kapustić**, Slavko: Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik 1181. - 1981., Varaždin 1983.
52. **Jurdana**, Ela: Pravila koprivničkog čizmarskog ceha, Podravski zbornik 22, Koprivnica 1966.
53. **Klaić**, Nada: Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982.
54. **Klaić**, Nada: Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica 1987.
55. **Klaić**, Vjekoslav: Povijest Hrvata III., Zagreb 1911.
56. **Klemm**, Miroslav: Planovi Čakovca, Koprivnice i Legrada iz druge polovice XVII. stoljeća u bečkom Vojno-povijesnom muzeju, Radovi HAZU 1, Varaždin 1986.

57. **Klemm**, Miroslav: O varaždinskim cehovima, katalog izložbe, Muzej grada, Varaždin 1987.
58. **Kolar-Dimitrijević**, Mira: Gospodarsko stanje Podravine od 1527. - 1699. do 1765. godine, Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.
59. **Kolarić**, Juraj: Povijesni slijed župa Prelog i Draškovec, Prelog - monografija, Prelog 1995.
60. **Kolarić**, Juraj: Povijest Kotoribe, Zagreb 1992.
61. **Konestabo**, Nataša: Razvojna pot cehov v Prekmurju, Katalog Stalna razstava, Pokrajinski muzej, Murska Sobota 1997.
62. Koprivnica - grad i spomenici, grupa autora, Koprivnica - Zagreb 1986.
63. **Krivošić**, Stjepan: Stanovništvo Podravine 1659. - 1859., Podravski zbornik 9, Koprivnica 1983.
64. **Krivošić**, Stjepan: Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća, Varaždin 1991.
65. Križevci - grad i okolica, grupa autora, Zagreb 1993.
66. **Kruhek**, Milan: Stari Đurđevački grad u sistemu granične obrane od 16. do 19. stoljeća, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 8-9, Zagreb 1982./1983.
67. **Kruhek**, Milan: Tvrdava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj, Koprivnica - grad i spomenici, Koprivnica - Zagreb 1986.
68. **Laszowski**, Emilije: Arhiv grada Koprivnice, Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu IV., Zagreb 1929.
69. **Laszowski**, Emilije: Prijevod diplome kralja Ludovika I. iz 1356. godine, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946.-1953.
70. **Lentić-Kugli**, Ivy: Varaždin, Zagreb 1977.
71. Ludbreg - Ludbreška Podravina, grupa autora, Zagreb 1997.
72. Ludbreg - monografija, Ludbreg 1984.
73. **Magjer**, Blaž: Časti i dobru zavičaja - Novigrad Podravski, Zagreb 1937.
74. **Malić**, Adolf: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Čakovec 1981.
75. **Matišín**, Martin: Iz prošlosti virovskih obrtnika, Virje na razmeđu stoljeća 5, Virje 1993.
76. **Pavleš**, Ranko: Vlasnički odnosi oko srednjovjekovnih Bregi, Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.
77. **Petrić**, Hrvoje: Društveni i gospodarski razvoj od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Zagreb 1997.
78. **Petrić**, Hrvoje: Novigradska Podravina od ranog srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća, Općina Novigrad Podravski, Novigrad Podravski 2001.
79. **Petrić**, Hrvoje: Općina i župa Drnje, Drnje 2000.
80. **Petrić**, Hrvoje: Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od kraja 16. do početka 19. stoljeća, stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, HAZU, Varaždin 2002.
81. **Petrić**, Hrvoje: Đelekovec u srednjem vijeku, Muzejski vjesnik 16, Čakovec 1993.
82. **Petrić**, Hrvoje, Feletar, Dragutin, Feletar, Petar: Novi Zrin - Zrinska utvrda na Muri, Koprivnica 2001.
83. **Petrić**, Hrvoje: Kamengrad u legendi i stvarnosti, Koprivnica - monografija, Koprivnica 1995.
84. **Petrić**, Hrvoje: Srednjovjekovni putovi u Podravini, Podravski zbornik 18, Koprivnica 1992.

85. **Szabo**, Agneza: O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovom doprinosu na području kulture i prosvjete, Scientia Podraviana 16, Koprivnica 2002.
86. **Szadeczky**, Lajos: Iparfejlödes es a czehek története Magyarorszákon (1307. - 1848.), Budapest 1913.
87. **Tomičić**, Željko: Arheološka topografija i toponimija (Iovia-Botivo-Ludbreg), Ludbreg - umjetnička topografija, Zagreb 1997.
88. **Wissert**, Adolf: O sajmovima u sjevernoj Hrvatskoj pod konac srednjega vijeka, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1146. - 1953.
89. **Winter**, Marija: Iz povijesti Ludbrega i okolice, knjige I. - II., Koprivnica 2000.
90. **Winter**, Marija: Po dragom kraju - Ludbreg i okolica, Kaj 3 - 4, Zagreb 1970.+
91. **Vikić-Belančić**, Branka: Antičko nasljeđe Ludbrega, Radovi HAZU 10 - 11, Varaždin 1998.
92. **Žganec**, Vinko: Iz prošlosti Legrada, Međimurski kalendar, Čakovec 1924.
93. **Žmegač**, Andrej: Bastioni kontinentalne Hrvatske, Zagreb 2000.